

انقلاب، جنگ و تحولات اجتماعی در ادبیات داستانی ایران

حمد حنیف

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

فهرست

۱	 سخن ناشر
۴	 مقدمه
بخش نخست: جامعه، انقلاب و ادبیات داستانی	
۹	 فصل اول: مقالاتی درباره تاریخ داستان، انقلاب اسلامی و ادبیات داستانی
۹	 ۱. مقایسه زمینه‌های ظهور رمان در ایران و غرب
۳۱	 ۲. آیا داستان انقلاب داریم؟
۳۷	 ۳. قاسمعلی فراست، زندگی و داستان
۴۹	 ۴. سبک زندگی در مجموعه داستان «فقط عاشق زبان عاشق را می‌فهمد»
۷۰	 جنبه‌های عینی سبک زندگی در مجموعه داستان فقط عاشق
۷۵	 جنبه‌های ذهنی سبک زندگی در مجموعه داستان فقط عاشق
۸۳	 فصل دوم: نقدهایی بر داستان‌های انقلاب
۸۳	 ۱. آه با شین

۹۰	۲. ایوار
۹۳	۳. تالار فرهاد
۹۸	۴. جوانی
۱۰۳	۵. زمستان بی‌شازده
۱۰۵	۶. سرو بلند گوراب
۱۰۸	۷. لحظه‌ها جا می‌مانند
۱۱۰	آیا رمان لحظه‌ها جا می‌ماند، رمان انقلاب اسلامی است؟
۱۱۵	عنا: ر داستانی در رمان لحظه‌ها جا می‌ماند
۱۱۹	سکالت ویرایشی و پژوهشی

بخش دوم: جنگ، دفاع مقدس و ادبیات داستانی

۱۲۳	فصل اول: مقالاتی ر به ؤ ادبیات داستانی جنگ و دفاع مقدس
۱۲۳	۱. داستان جنگ، داستان دفاع مقدس
۱۲۴	چیستی داستان جنگ
۱۲۶	پیشینه قصه‌پردازی با موضوع جنگ
۱۳۳	داستان‌نویسان و نگرش به جنگ
۱۴۱	زمان و مکان در رمان‌ها و داستان‌های بلند جنگ
۱۴۵	۲. تأثیر و تأثر جنگ و ادبیات داستانی
۱۴۶	زبان جنگ در آثار ادبی
۱۵۵	۳. ادبیات داستانی ضد جنگ در آمریکا و ایران
۱۶۲	۴. فراز و فرود ادبیات داستانی جنگ و دفاع مقدس در ایران
۱۶۳	الف. حجم کتاب‌ها، تعداد و جنسیت نویسندگان
۱۶۴	ب. مضمون و درونمایه
۱۶۴	۱. حماسه و شعار در مقابل نشان دادن مصائب جنگ
۱۶۸	۲. گرایش از عشق‌های آسمانی به عشق‌های زمینی
۱۶۹	۳. تک صدایی در مقابل چند صدایی و چند لایگی

۱۷۰	۴. نشان دادن چهره انسانی از سربازان دشمن
۱۷۱	ج. فنون و عناصر داستان نویسی
۱۷۱	۱. واقعگرایی در مقابل رئالیسم، جادو و فانتزی
۱۷۲	۲. سادگی و تکراری بودن کانون روایت در مقابل تنوع کانون روایت
۱۷۴	۳. تمایل به پیرنگ خطی در مقابل استفاده از پیرنگ‌های فرعی
۱۷۴	۴. زبان ساده در مقابل تنوع واژگانی و گرایش به طنز
۱۷۷	۵. شخصیت‌هایی از سیاهی و سفیدی متمایل به خاکستری
۱۷۸	۶. تفاد از قالب‌های متنوع در مقابل بهره‌گیری از قالب‌های
۱۸۰	۵. موتیف‌های داستان جنگ و دفاع مقدس
۱۸۰	۱. توجه به ابعاد انسانی شخصیت‌های دشمن
۱۸۱	۲. فراموش شدن جانبازان جنگ و نشان دادن غربت ایشان در جامعه
۱۸۳	۳. به فراموشی سپردن ارزش‌های دفاع مقدس
۱۸۳	۴. جنگ شهرها
۱۸۳	۵. جدایی انسان‌ها و مهاجرت اسریر به مادر
۱۸۳	۶. عزلت‌گزینی و بدبینی به جامعه
۱۸۴	۷. دریغ از صمیمیت و صداقت روزهای جنگ
۱۸۴	۸. ارائه تصاویری از رنج مادران و پدران مقفودالثر
۱۸۵	۹. عشق‌های فنا شده در آتش جنگ
۱۸۵	۱۰. جنبه‌های مفرح جنگ و دفاع مقدس
۱۸۵	۱۱. احساس گناه به خاطر کشتن دوست و دشمن در جنگ
۱۸۶	۱۲. ایستادگی بر مواضع و نشان دادن ایثار رزمندگان دفاع مقدس
۱۸۷	۱۳. داستان‌هایی با شخصیت‌های عراقی
۱۸۷	۱۴. بوم‌گرایی و اقلیمی نویسی
۱۸۹	فصل دوم: نقدهایی بر داستان‌های بزرگسال جنگ و دفاع مقدس
۱۸۹	۱. آداب زیارت
۱۹۴	۲. باغ بلور
۱۹۸	۳. بالاتر از عشق

۲۰۱	۴. بل معلق
۲۰۹	۵. ثریا در اغما
۲۱۴	۶. خانه سفید
۲۱۸	۷. خط مرزی
۲۲۲	۸. دخیل عشق
۲۳۱	۹. دخیل هفتم
۲۴۶	۱۰. در آفریقا همه چیز سیاه است
۲۴۹	۱۱. دره جذامیان
۲۵۱	۱۱.۱. دن دلدادگی
۲۵۵	۱۱.۲. دیلمزاد
۲۶۰	۱۴. زمینان ۲
۲۶۷	۱۵. زمین سوخته
۲۷۲	۱۶. سرزمین آبی
۲۷۹	۱۷. سرود مردان آفتاب
۲۸۲	۱۸. سنگ یحیا
۲۸۵	۱۹. شب ملخ
۲۸۹	۲۰. شته‌ها و شکوفه‌ها
۲۹۲	۲۱. گنجشک‌ها بهشت را می‌فهمند
۲۹۴	۲۲. محاق
۲۹۶	۲۳. ناگهان سیلاب
۲۹۹	۲۴. نخل‌های بی‌سر
۳۰۲	۲۵. نشانه‌های صبح
۳۱۰	۲۶. هلال پنهان
۳۲۳	۲۷. مَرَس

بخش سوم: تحولات اجتماعی و ادبیات داستانی ایران

فصل اول: مقالاتی دربارهٔ تحولات اجتماعی و ادبیات داستانی ایران ۳۳۱

- ۳۳۱ ۱. ادبیات داستانی ایران بعد از انقلاب و تحولات اجتماعی
- ۳۴۹ ۲. جامعه و سیاست در دنیای رمان‌های سیمین دانشور
- ۳۶۱ ۳. انعکاس معماری شهری در ادبیات داستانی
- ۳۶۲ تأثیر و تأثر معماری و داستان
- ۳۶۷ معماری شهری در رمان‌های ایرانی
- ۳۷۰ کاربرد قصه و داستان در معماری
- ۳۷۹ ۴. داستان‌های عامه‌پسند و داستان‌های نخبه‌پسند
- ۳۸۴ ویژگی‌های عمومی ادبیات داستانی نخبه‌پسند
- ۳۸۵ ویژگی‌های عمومی ادبیات داستانی عامه‌پسند
- ۳۸۶ نشریات عامه‌پسند و نشریات دانشگاهی (نخبه‌پسند)
- ۳۸۶ مشخصات مجله‌های دانشگاهی (نخبه‌پسند)
- ۳۸۷ مشخصات مجله‌های عامه‌پسند
- ۳۸۹ فصل دوم: نقدهایی بر داستان‌های اجتماعی و سیاسی
- ۳۸۹ ۱. آینه قدی صد ساله
- ۳۹۲ ۲. اسم شوهر من تهران است
- ۳۹۵ ۳. بند محکومین
- ۳۹۸ ۴. بی‌باد، بی‌پارو
- ۴۰۱ ۵. بی‌کتابی
- ۴۰۸ ۶. بی‌وزنی
- ۴۱۰ ۷. خانه کوچک ما
- ۴۱۳ ۸. سنگی که نیفتاد
- ۴۲۰ ۹. وقت معلوم

پیوست‌ها

- ۴۲۹ گزیده گفت‌وگوها
- ۴۲۹ شخصیت‌های قصه جنگ، از حکایت تا واقعیت
- ۴۳۵ ادبیات جنگ؛ از سفارش تا دل‌نویسنده

۴۴۴	ادبیات داستانی انقلاب، بوده‌ها و باید‌ها
۴۶۴	گم شدن نویسندگان مستقل در بازی‌های سیاسی
۴۷۴	تغییر در ادبیات داستانی نوجوان دفاع مقدس
۴۷۵	این بار حیرت از زاویه‌ای دیگر
۴۹۳	برای روشنفکرماندن باید هزینه کرد
۵۰۳	جرقه داستان در یک قهوه‌خانه بین راهی خورد
۵۱۱	ترسیم سیمای مقاومت در ادبیات داستانی
۵۱۷	بسیار، از داستان‌های دفاع مقدس هویت بومی ندارند
۵۲۰	آثار بومی‌مدگان ایرانی شناخته نمی‌شوند
۵۲۱	چرا نوشتن راه تاریخی سخت است؟
۵۲۵	منابع و مآخذ
۵۳۵	زندگی‌نامه نویسنده

نزدیک به یکصد و هفتاد سال از ورود ادبیات داستانی به ایران می‌گذرد. با نگاهی به گذشته، آشکار می‌شود که تاریخ سیاسی و تحولات اجتماعی، تأثیر مستقیمی بر ادبیات داستانی ایران داشته‌اند. رشد شهرنشینی، بالا رفتن سطح سواد جامعه، قدرت گرفتن طبقه متوسط از سویی و فرازهای تاریخی همچون مشروطه، سقوط قاجاریه، روی کار آمدن پهلوی اول، سقوط رضا شاه، که بای بیست و هشت مرداد ۱۳۳۲، قیام پانزده خرداد ۱۳۴۲، گسترش جنگ ملی، راهپیمایی رزم پهلوی، شدت گرفتن سخت‌گیری‌های ساواک، پیروزی انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی از سوی دیگر، بر روند انتشار و گاه خلق آثار ادبی مبرور بوده‌اند.

وقوع انقلاب اسلامی و زلزله‌وار شدن آتش جنگی هشت ساله، صحنه‌های نوینی در تاریخ سیاسی و اجتماعی مردم ایران خلق کرد و تأثیرات ماندگاری بر ادبیات داستانی به‌جا گذاشت؛ از همین رو به‌ویژه در دو دهه اول بعد از پیروزی انقلاب اسلامی - آثار داستانی فراوانی با موضوع انقلاب و جنگ تحمیلی نگاشته شد. پس از آن نیز رویکرد بسیاری از داستان‌نویس‌ها به این دو مقوله با نثرهای هیپی همراه بود. روحیه مطالبه‌گری جای آرمان‌گرایی را گرفت و بسیاری از داستان‌های اجتماعی و سیاسی حتی اگر با موضوع انقلاب نوشته شده باشند، روایات تازه‌ای از آن را برجسته کردند. به طور کلی، تحولات اجتماعی در آثار داستانی نمود بارزی یافت.

کتاب حاضر، با هدف بررسی انقلاب، جنگ و تحولات اجتماعی در ادبیات داستانی ایران تدوین شده است. مؤلف این اثر کوشیده است که ضمن بررسی زمینه‌های پیدایش ادبیات داستانی در ایران، برجسته‌ترین تحولات سیاسی اجتماعی در آثار داستانی را به‌ویژه در سال‌های بعد از انقلاب بررسی کند.

حجم اصلی مطالب هر سه بخش و پیوست‌های این کتاب را مقالات، نقدها و گفت‌وگوهایی درباره ادبیات داستانی انقلاب و جنگ و دفاع مقدس

تشکیل داده است. فقط سه مقاله از یازده مقاله و هفت نقد از چهل و سه نقد را مطالب نامرتبط با ادبیات داستانی انقلاب، جنگ و دفاع مقدس تشکیل می‌دهد؛ اما در همین آثار نیز تحولات جامعه در ادبیات داستانی و پوست‌اندازی جامعه بعد از عبور از شور و حال انقلاب و دفاع مقدس نشان داده شده است؛ البته در اغلب آثار انتخاب شده نیز اشاراتی ظریف به جنگ و دفاع مقدس شده است که ارتباط این اشارات با کلیت اثر و نگاه نویسنده به این دو مقوله نیز بررسی شده است. از این آثار، مقاله مقایسه زمینه‌های ظهور رمان در ایران و غرب، به دلیل پایه‌ای بودن مطلب و ضرورت آشنایی خواننده با تاریخ ادبیات داستانی و زمینه‌های مختلف رشد آن، مقاله گاتنگ تاریخ و سیاست در دنیای رمان‌های سیمین دانشور به دلیل نشان دادن رابطه گاتنگ تاریخ و جامعه با نمونه‌ای از ادبیات داستانی و همچنین نمونه رمان متأثر از جنبش عدالتخواهانه مردم و پرداختن هنرمندانه به واقعه عاشورا در کتاب گنج‌نامه شده‌اند. از مقاله انعکاس معماری شهری در ادبیات داستانی، به منظور نشان دادن رابطه معماری با فرهنگ، جامعه و ادبیات داستانی و از مقاله داستان‌های عامه‌پسند و داستان‌های نخبه‌پسند، به دلیل کمک به درک بهتر آثار مطرح شده در کتاب، استفاده شده است.

همان‌گونه که اشاره شد، کتاب حاضر در سه بخش و یک پیوست تدوین شده است. بخش اول، «جامعه، انقلاب و ادبیات داستانی» نام دارد. فصل اول این بخش در برگیرنده چهار مقاله درباره ادبیات داستانی انقلاب اسلامی ایران است. در فصل دوم بخش اول نیز هفت نقد و بررسی بر رمان‌های انقلاب آمده است. بخش دوم نیز «جنگ، دفاع مقدس و ادبیات داستانی» نام دارد. اولین فصل بخش دوم شامل پنج مقاله در موضوع ادبیات داستانی جنگ و دفاع مقدس و دومین فصل این بخش، شامل هفت نقد و بررسی درباره داستان‌های جنگ و دفاع مقدس است. بخش سوم این کتاب نیز با عنوان تحولات اجتماعی و ادبیات داستانی ایران، شامل دو فصل است. اولین فصل با عنوان مقالاتی درباره تحولات اجتماعی و ادبیات داستانی ایران، در برگیرنده چهار مقاله با همین موضوع است و فصل دوم این کتاب با عنوان نقدهایی بر داستان‌های اجتماعی و سیاسی نیز حاوی نه نقد است. در پیوست نیز گزیده گفت‌وگوهای نشریات و خبرگزاری‌های مختلف با مؤلف ارائه شده است. مطالب این قسمت نیز با تکیه بر ادبیات

داستانی انقلاب، جنگ و دفاع مقدس انتخاب شده‌اند.

مطالب کتاب حاضر یا همچون مقاله «مقایسه زمینه‌های ظهور رمان در ایران و غرب» به‌طور اختصاصی برای چنین مجموعه‌ای نوشته شده و یا شامل نقدها و سخنرانی‌ها و مقالاتی است که در جلسات محدود فرهنگسراهای تهران، مشهد، قم، همدان، یاسوج و یا دانشگاه‌های شهید بهشتی، خوارزمی، آزاد اسلامشهر و یا پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی و پژوهشگاه علوم انسانی ارائه شده‌اند. یک مقاله و بخشی از نقدها نیز از کتاب «جنگ از سه دیدگاه» گرفته شده است.

توضیح اینکه مقاله‌های «مقایسه زمینه‌های ظهور رمان در ایران و غرب» و «تأثیر و تأثر جنگ و ادبیات داستانی» را با یاری محسن حنیف (عضو هیأت علمی گروه ادبیات انگلیسی دانشگاه خوارزمی) و مقاله «انعکاس معماری شهری در ادبیات داستانی» را با کمک احسان حنیف (مترجم آثاری چون فلسفه برای معماران، فو کو برای معماران و بوردیو برای معماران) نوشته‌ام. ضمن سپاس از نائب‌دکان بر خود لازم می‌دانم از آقای دکتر ساسان والی‌زاده معاون محترم فرهنگ، منبری موزه انقلاب اسلامی و دفاع مقدس و آقای دکتر علی‌اصغر جعفری، مدیرعامل محترم موزه انقلاب اسلامی و دفاع مقدس و همکاران ایشان آقایان: حاج علی، نعمتی و خانم خالقی و نیز دکتر احمد کنجوری به خاطر اهتمام برای انتشار این اثر سپاسگزاری کنم.

خردادماه ۱۳۹۷
محسن حنیف